

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Розвиток української педагогічної думки: віхи поступу

30 травня 2012 р. у приміщенні Педагогічного музею України відбулося засідання «круглого столу», присвяченого 20-річчю Національної академії педагогічних наук України і 85-річчю Інституту педагогіки НАПН України. Голоувала на засіданні доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України О.В. Сухомлинська. У заході взяло участь понад 80 науковців і освітян м.Києва.

Розпочалася робота «круглого столу» з відвідин цікавої експозиції, присвяченої 20-річчю НАПН України, яку підготували співробітники Педагогічного музею України. Розгорнута на стендах документальна розповідь про історію організації Академії, її структуру, наукові здобутки і внесок учених у розвиток української освіти була своєрідно доповнена зразками аматорської творчості науковців НАПН України – авторським живописом, світлинами, вишивками, поетичними творами. Тому виставка стала не лише відтворенням історичних фактів і подій, а й набула живого тепла людських душ. Ознайомлення з експозицією логічно продовжилось у головному залі музею, де відбулася коротка відеопрезентація, супроводжувана змістовною оповіддю про діяльність НАПН України.

Зі вступним словом до учасників зібрання звернулася доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України О.Я. Савченко. У своєму виступі Олександр Яківна привітала всіх з ювілейними датами у житті освітянської спільноти, наголосивши, що коли у 1992 р. в незалежній Україні вмотивовано визріла потреба створення власного науково-педагогічного центру, то саме Інститут педагогіки став його основою і кадровим ресурсом. О.Я. Савченко пригадала хвилюючі моменти, пов'язані з подіями після прийняття Указу Президента України Л.М. Кравчука від 4 березня 1992 р. про заснування Академії педагогічних наук України, коли 15 призначених дійсних членів-засновників – представники освіти зі всієї України – на чолі з доктором педагогічних наук, професором, президентом-організатором М.Д. Ярмаченком розпочали складну підготовчу роботу. Олександра Яківна безпосередньо брала участь у розробленні установчих документів і започаткуванні діяльності Академії. У листопаді того самого року під час створення президії АПН України її було обрано головним ученим секретарем.

З доповіддю «В.О. Сухомлинський і УНДІП» виступила академік О.В. Сухомлинська. Розкриваючи сторінки творчого життя видатного українського педагога і мислителя, Ольга Василівна зосередилася на періоді написання ним кандидатської дисертації, що було пов'язано із співпрацею з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки (УНДІП, у подальшому – Інститут педагогіки). Науковим консультантом Василя Олександровича був кандидат педагогічних наук, завідувач загального відділу педагогіки Г.М. Боришполець, який у довоєнний час викладав педагогіку в учительському інституті в м. Кременчук, де навчався В.О. Сухомлинський. Ольга Василівна розповіла про враження батька від роботи над

завершальною частиною дисертації, які Василь Олександрович описував у своїх листах до дружини Ганни Іванівни і дітей. Річ у тім, зазначила О.В. Сухомлинська, що для закінчення роботи над дисертацією «Директор школи – керівник навчально-виховного процесу» В.О. Сухомлинський три місяці працював в УНДІПі як науковий кореспондент. Листуючись із рідними, він писав про своє життя у Києві. Промовистими і знайомими будь-якому пошукувачу, який прагне здобути ступінь, є такі рядки з його листа від 19. ІІІ. 1954 р., зачитані Ольгою Василівною з оригіналу: «С моей диссертацией дело обстоит так. Некоторые научные работники уже прочитали (Горбенко и др.), другие читают. Мнение такое, что ее можно представлять к защите без каких бы то ни было изменений. Но каждый стремится к тому, чтобы улучшить работу, совершенствовать ее, и мне кажется, что это стремление исходит из искренних побуждений. В связи с этим надо на отдельных страницах сделать изменения лексического порядка (заменить одно слово другим и пр.), значит, надо извлечь эти страницы, напечатать другие, вставить их и т.д. Таких страниц наберется, может быть, десяток или несколько больше. Кроме того, ежедневно обрабатываю, перепечатаваю и снова обрабатываю автореферат, сейчас уже он проходит четвертую редакцию. Каждый читает и каждый вносит изменения; бывает так, что четвертый вариант благодаря многочисленным изменениям становится таким, каким был первый... Это не анекдот, а факт. Но я не унываю, потому что это закономерно. Я был на заседаниях ученого совета, слушал, как отчитываются аспиранты о работе над диссертациями, и сделал вывод, что все, что говорят, надо терпеливо выслушать. Бывают такие случаи: исправит рецензент что-нибудь по-своему, а я, не согласившись с этими исправлениями, оставляю по-своему, перепечатаваю, даю рецензенту, и что же? Он говорит: – Вот теперь хорошо!». Після захисту дисертації у 1955 р., згадує Ольга Василівна, у батька зав'язалися тривалі дружні стосунки з представниками УНДІПу – професором С.Х. Чавдаровим, вченим-психологом І.О. Синицею, багаторічне листування з завідувачем відділу історії педагогіки О.Г. Дзевєрніним.

У своєму виступі «М.Д. Ярмаченко – організатор-засновник АПН України і керівник Інституту педагогіки» доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України Н.П. Дічек охарактеризувала внесок у вітчизняну педагогіку доктора педагогічних наук, професора, директора Інституту педагогіки (1973–1993 рр.), першого президента Академії педагогічних наук України (1992–1997 рр.) Миколи Дмитровича Ярмаченка (1928–2010 рр.).

Наукову долю М.Д. Ярмаченка доповідач умовно розділила на три етапи. Перший пов'язаний із закінченням у 1951 р. дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького і успішним захистом після завершення аспірантури (1954 р.) кандидатської дисертації, присвяченої розв'язку зв'язного мовлення глухих дітей. Відтоді, за словами Н.П. Дічек, розпочався і продовжувався до 1973 р.

напрочуд успішний шлях професійного зростання викладача М.Д. Ярмаченка – від асистента кафедри дефектології КДПІ імені О.М. Горького, завідувача кафедри сурдопедагогіки до проректора з наукової роботи. Цей етап доповідач назвала періодом наукового сходження. У 1968 р. М.Д. Ярмаченко захистив докторську дисертацію «Виховання і навчання глухих дітей в УРСР», в якій поєднав вивчення спеціальних питань сурдопедагогіки з історико-педагогічними дослідженнями, що визначило коло його наукових інтересів у майбутньому. Доповідач зазначила, що фахівцями зі спеціальної педагогіки цінуються такі фундаментальні праці Миколи Дмитровича, як брошура «Свідомість у навчанні глухих дітей» (1963 р.), монографія «Виховання і навчання глухих дітей в УРСР» (1986 р.), підручник для студентів-дефектологів «Історія сурдопедагогіки» (1975 р.), монографія «Проблема компенсації глухоти» (1976 р.), численні наукові статті.

У 1973 р., коли М.Д. Ярмаченка призначили директором Інституту педагогіки, розпочався другий, УНДІПівський період життєдіяльності вченого, або час наукової зрілості. Микола Дмитрович зосередився на дослідженнях з методології, теорії та історії педагогіки. Він не лише сам порушував актуальні для розвитку освіти питання, а й з успіхом згуртував творчі колективи з метою розроблення важливих тем.

Третій період у житті М.Д. Ярмаченка, який доповідач назвала академічним, або періодом нового злету, пов'язаний з початком зрушень в історії нації, зі здобуттям Україною незалежності. Враховуючи високий авторитет Миколи Дмитровича серед науковців і вчителів України, у 1992 р. постановою Кабінету Міністрів України його затвердили одним з 15 дійсних членів-засновників АПН України і водночас призначили президентом-організатором новостворюваної Академії. На зборах академіків-засновників його було обрано президентом АПН України. За п'ять років, упродовж яких М.Д. Ярмаченко очолював АПН України, ця установа пройшла важливий етап становлення, у її системі було створено нові науково-дослідні заклади, зросла кількість науковців, сформувався і розширилась тематика досліджень.

Звертаючись до присутніх з доповіддю «УНДІП і педагогічна творчість Я.Чепіги», доктор педагогічних наук, професор, учений секретар Інституту педагогіки НАПН України Л.Д. Березівська зауважила, що ювіляр – Інститут педагогіки – це насамперед сукупна плідна і багатогранна діяльність кількох поколінь науковців, які збагатили науку і творили історію установи. У галереї співробітників Інституту – і видатний український педагог, психолог, громадський діяч Яків Феофанович Чепіга (1875–1938 рр.).

Як повідомила доповідач, співпраця Я.Ф. Чепіги з УНДІПом розпочалася з часу його створення (1926 р.). На той період Я.Ф. Чепіга вже був авторитетним педагогом-педологом, організатором української освіти. Ще у 1919 р. він оприлюднив власну концепцію розвитку національної освіти в Україні, в основі якої лежали ідеї трудової школи і вільного виховання. У доповіді було наголошено на важливому значенні науково-педагогічної спадщини діяча, зокрема підручників для початкової школи (виданих у 1921–1925 роках), «Рухомої хрестоматії української сучасної літератури» (1928 р.). Працюючи співробітником секції методики навчання дорослих в УНДІПі, педагог написав посібники для вчителів початкових класів, в яких було враховано психолого-генетичні особливості дитини, широко використано краєзнавчий матеріал, якісні ілюстрації.

Про внесок доктора історичних наук, професора Миколи Миколайовича Лисенка (1914–1995 рр.) у розроблення шкільної історичної освіти розповів доктор

педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України Н.М. Гупан. Він зосередив свою увагу на тому періоді життя М.М. Лисенка, який був пов'язаний з керівництвом відділом методики навчання історії Інституту педагогіки УРСР (з 1955 р.). Саме М.М. Лисенко започаткував в Україні аналітичне вивчення розвитку методики навчання вітчизняної історії – від імперської доби і до 80-х років ХХ ст. Ще одним важливим внеском ученого у розвиток викладання шкільного курсу історії є розроблення методики краєзнавчої роботи. Педагогічна спадщина М.М. Лисенка з 1956-го до 1989 р. становить понад 140 публікацій, присвячених як суто історичним дослідженням (суспільно-історичний рух в Україні у першій чверті ХІХ ст.), так і формуванню наукового світогляду учнів на уроках історії і в позашкільній роботі.

З доповіддю про внесок Миколи Федоровича Даденкова (1885–1955 рр.) у розвиток педагогічної науки в Україні виступила кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України Н.Б. Антоненко. Зупинившись на аспектах творчої співпраці науковця з УНДІПом, яка розпочалася ще у 1938 р. з участі у створенні під керівництвом професора С.Х. Чавдарова першого в Україні підручника «Педагогіка», доповідач окреслила провідні теми досліджень М.Ф. Даденкова, здійснених ним вже на посаді завідувача відділу історії педагогіки УНДІПу. Особливу увагу Н.Б. Антоненко приділила розкриттю змісту опублікованого вченим у 1947 р. підручника «Історія педагогіки», який став значною подією в освітянському житті.

Виступ кандидата педагогічних наук, наукового співробітника лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України С.М. Шевченко був присвячений висвітленню дидактичних ідей і діяльності Якова Борисовича Рєзніка (1892–1952 рр.), першого доктора педагогічних наук в Україні (1940 р.). Вчений брав активну участь у розвитку початкової і середньої освіти, особливо в галузі створення підручників для єврейських шкіл. Набувши педагогічного досвіду у процесі керування Дослідним дитячим будинком в м. Києві (1919–1929 рр.), Я.Б. Рєзнік зайнявся дослідницькою роботою, працюючи в кабінеті соціальної педагогіки Київської обласної педологічної станції, а в середині 30-х – науковим співробітником відділу педагогіки в УНДІПі. У 1940 р. Я.Б. Рєзнік захистив докторську дисертацію «Теорія й практика навчального процесу». Це була перша докторська дисертація з педагогічних наук в Україні. Дослідник обґрунтував предмет і завдання дидактики як складової педагогіки, визначив її основні категорії. У 1948 р. Я.Б. Рєзніка було звинувачено у буржуазному націоналізмі і космополітизмі і звільнено з педагогічного інституту імені О.М. Горького, університету імені Т.Г. Шевченка та УНДІПу. Поливши Київ, учений виїхав до провінції (м. Старобільськ Луганської області), де викладав педагогіку в місцевому Учильському інституті.

У заключному слові академік О.В. Сухомлинська, наголосивши на важливій ролі істориків педагогіки не лише у розвитку педагогічного знання, а й у його збереженні, зазначила, що історія педагогіки і освіти як невід'ємна частина історії культури допомагає і майбутньому вчителю, і досвідченому педагогу осмислювати професійну діяльність у контексті загальнокультурного поступу.

*Наталія ДІЧЕК, доктор педагогічних наук,
завідувач лабораторії історії педагогіки Інституту
педагогіки НАПН України*